

ไทย-ญี่ปุ่นในระหว่างสงคราม: บางแง่มุมจากกิจกรรม ทางวัฒนธรรม

นิภาพร รัชตพัฒนากุล

ในหัวข้อที่ 4 ของจดหมายชี้แจงการกระทำของรัฐบาลในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่จอมพล ป. พิบูลสงครามมีไปถึงสื่อมวลชนเมื่อวันที่ 8 กันยายน 2488 ภายหลังความพ่ายแพ้ของญี่ปุ่นได้ไม่นาน ได้กล่าวถึง “การต่อสู้ขัดขวางญี่ปุ่นเกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรม” ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า “...ในเรื่องเครื่องแต่งกายของคนไทย ผมเกรงว่าจะมีคนแต่งแบบญี่ปุ่น จึงได้กวาดขนให้ใช้แต่งแบบสากลทั่วไป ส่วนหญิงให้แต่งแบบชาวตะวันตก ระเบียบการกินอาหารให้เอาอย่างชาวยุโรป โดยประกาศให้ถือว่า ช้อนและส้อมเป็นเครื่องใช้ประจำชาติ เพื่อกันมิให้ไทยหันไปใช้ตะเกียบอย่างญี่ปุ่น...”¹ ซึ่งแม้ข้อความนี้จะถูกให้ความหมายในแง่ที่เป็นการ “แก้ตัว” ของจอมพล ป. พิบูลสงครามต่อเผด็จการทางการเมืองของคนในช่วงระหว่างสงครามอยู่บ้าง แต่ก็มีสาระสำคัญในส่วนของอิทธิพลจากญี่ปุ่นต่อการกำหนดนโยบายด้านวัฒนธรรมของไทยอยู่ไม่น้อย

การดำเนินนโยบายชาตินิยมทางวัฒนธรรมของรัฐบาลพิบูลสงคราม (พฤศจิกายน 2481-สิงหาคม 2487) นั้นแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ก่อนเกิดสงครามและในระหว่างสงคราม โดยที่นโยบายด้านวัฒนธรรมในช่วงก่อนสงครามนั้นเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามสร้างความเป็นปึกแผ่นหรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทาง

¹ นายฉันทนา, บันทึกจอมพล (กรุงเทพฯ: กระทั่ง ป.ล., 2544), น. 124.

สังคม-วัฒนธรรม ซึ่งกระทำโดยผ่านการออก “รัฐนิยม” เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับการปกครองของรัฐบาลพินุลสงคราม สำหรับบทความชิ้นนี้เป็นความพยายามทำความเข้าใจถึงอิทธิพลของญี่ปุ่นต่อนโยบายด้านวัฒนธรรมของรัฐบาลพินุลสงครามในช่วงระหว่างสงคราม โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจอุดมการณ์/เป้าหมายทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นต่อไทย แล้วจะได้วิเคราะห์ปฏิกิริยาบางประการของรัฐบาลพินุลสงครามต่อการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่นดังกล่าว

การสร้าง “วัฒนธรรมเอเชีย” ของญี่ปุ่น

ในเชิงอุดมการณ์ ญี่ปุ่นได้ประกาศจัด “ระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออก” เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2481 โดยมีจุดประสงค์ในการรวมญี่ปุ่น แมนจูว์และจีน เข้าเป็นหน่วยเดียวกันในทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม เพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์และเพื่อให้มีความยุติธรรมระหว่างประเทศ ต่อมานโยบายดังกล่าวได้พัฒนามาสู่แนวคิด “วงไพบูลย์ร่วมกันแห่งมหาเอเชียบูรพา” ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่ญี่ปุ่นใช้เป็นข้ออ้างในการทำสงคราม โดยระบุจุดประสงค์ต่อนานาชาติว่า เพื่อสร้างสันติภาพและความมั่นคงขึ้นในเอเชียตะวันออกและป้องกันการแสวงหาผลประโยชน์จากพวกแองโกล-อเมริกา ซึ่งมีเป้าหมายในทางปฏิบัติคือ การสร้างเขตพึ่งพาตนเองในทางเศรษฐกิจ เนื่องจากญี่ปุ่นมองว่าขั้นตอนแรกของการปลดปล่อยตัวเองจากจักรวรรดิตะวันตกคือ การพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อลดการพึ่งพาตะวันตก² โดยได้แบ่งพื้นที่ในวงไพบูลย์ออกเป็น 2 ส่วนคือ วงไพบูลย์ด้านในได้แก่ ญี่ปุ่น จีน แมนจูว์ และวงไพบูลย์ด้านนอกคือดินแดนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก

ในส่วนวงไพบูลย์ด้านนอก อุดมการณ์ดังกล่าวมาสู่ภาคปฏิบัติภายหลังจากญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกที่ไทยเมื่อเช้ามืดของวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 และเข้ายึดครองดินแดนอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เกือบทั้งหมดในอีกไม่กี่เดือนต่อมา (ยึดได้มะนิลาในเดือนมกราคม สิงคโปร์ในเดือนกุมภาพันธ์ และในเดือนมีนาคมยึดได้ชวาและรังกุง) แล้วนั่นเองที่รัฐบาลญี่ปุ่นเริ่มวางแผนนโยบายด้านการ

² F.C. Jone, *Japan's New Order in East Asia : Its Rise and Fall, 1937-1945* (London: Oxford University Press 1954), p. 332-333.

ศึกษาและวัฒนธรรม³ โดยในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2485 รัฐบาลญี่ปุ่นได้จัดตั้งหน่วยงาน “Greater East Asia Establishment Council” ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ขึ้นอยู่กับนายกรัฐมนตรี นายพลโตโจ อิเดกิ โดยมีหน้าที่คือ “ศึกษาและพิจารณาแนวทางสำคัญๆเกี่ยวกับด้านการทหารและนโยบายระหว่างประเทศที่จะสนับสนุนการสถาปนามหาเอเชียบูรพา...”⁴ แต่ยังไม่ทันที่หน่วยงานนี้จะได้นำงานที่เป็นรูปธรรมออกมา ในช่วงระหว่างเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม รัฐบาลญี่ปุ่นก็เริ่มเตรียมการจัดตั้งกระทรวงใหม่ขึ้น คือ กระทรวงมหาเอเชียบูรพา ซึ่งจะเข้ามารับหน้าที่ในการดูแลพื้นที่ในวงไพลุยล์ ซึ่งจะซ้อนทับกับงานในหน้าที่ของกระทรวงการต่างประเทศ

การจัดตั้งกระทรวงมหาเอเชียบูรพานี้ได้สร้างความไม่พอใจให้กับรัฐบาลไทยอย่างมาก และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและญี่ปุ่นในฐานะพันธมิตรร่วมสงครามคลอนแคลนลง เนื่องจากทางรัฐบาลไทยเห็นว่าการโอนกิจการของไทยเข้าอยู่ในหน่วยงานดังกล่าวนั้นเสมือนกับว่าไทยต้องอยู่ภายใต้โอวาทของญี่ปุ่น เช่นเดียวกับแมนจู๊กและจีนที่มีรัฐบาลหุ่นของญี่ปุ่นปกครองอยู่ ไม่เพียงแต่ไทยเท่านั้น แม้แต่คนในรัฐบาลญี่ปุ่นเองก็ไม่พอใจต่อการจัดตั้งกระทรวงใหม่ โดยในเดือนกันยายน ก่อนหน้าที่จะมีการประกาศตั้งกระทรวงใหม่อย่างเป็นทางการ นายชิเงะโนะริ โตโงะ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่นก็ได้ลาออกจากตำแหน่งเพื่อแสดงความไม่พอใจต่อกรณีดังกล่าว⁵

ในส่วนที่สัมพันธ์กับไทย กระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่นได้ส่งนาย ยะนะงิซะวะ ทะเคะชิ⁶ เข้ามากรุงเทพฯ เพื่อหารือกับหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งดำรง

³ การดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่นในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นเริ่มที่ไทยเป็นแห่งแรกด้วยการจัดตั้งสถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่น-ไทย ในปี 2481 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ดำเนินงานในจีน.

⁴ Keniichi Goto, “Bright Legacy or Abortive Flower: Indonesian Students in Japan during World War 2,” in *Japan Cultural Policies in South East Asia during World War 2*, ed. Grant K. Goodman (Hong Kong : Macmillan, 1991), p. 8-11.

⁵ ดิเรก ชัยนาม, *ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2509), น.140-144.

⁶ หลักฐานบางชิ้นเรียกชื่อ นายยะนะงิซะวะ ทะเคะชิ ว่านายยะนะงิซะวะ เคน ในที่นี้ผู้เขียนเลือกใช้ชื่อ ทะเคะชิ ตามข้อมูลของหนังสือ “Taikoku to nihon bunka” ซึ่งเป็นงานเขียนของ นายยะนะงิซะวะ ติพิมพิโน พ.ศ. 2486 นายยะนะงิซะวะ ทะเคะชิ เป็นผู้อำนวยการสมาคมญี่ปุ่น-โปรตุเกสและเป็นประธานกรรมการดำเนินงานจัดตั้งสถานวัฒนธรรม.

ตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงต่างประเทศอยู่ในขณะนั้น เพื่อเจรจาเรื่องการทำ “ความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น”⁷ การทำความตกลงทางวัฒนธรรมนั้นเป็นไปอย่างค่อนข้างรวบรัด เนื่องจากทางกระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่นต้องการให้ทำความตกลงเสร็จสิ้นภายในเดือนกันยายนก่อนที่รัฐบาลนายกรัฐมนตรีโตโจจะจัดตั้งกระทรวงใหม่ คือ กระทรวงมหาเอเชียบูรพาได้สำเร็จ (จัดตั้งขึ้นในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2485) ซึ่งถ้าตั้งกระทรวงนี้เรียบร้อยแล้ว งานด้านวัฒนธรรมก็ต้องย้ายไปอยู่ในการดูแลของกระทรวงใหม่ด้วย แต่หากข้อตกลงดังกล่าวเสร็จสิ้นก่อนการจัดตั้งกระทรวงมหาเอเชียบูรพา ก็จะทำให้กิจการด้านวัฒนธรรมกับไทยยังคงอยู่ในความดูแลของกระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่นต่อไป

ความต้องการในการดึงหน้าทีในการจัดการด้านวัฒนธรรมกับไทยของกระทรวงการต่างประเทศยังเห็นได้จากข้อความในร่างความตกลงฉบับนี้ (ข้อที่ 12 และ 13) ระบุว่า “เจ้าหน้าที่ทางทูตจะได้ทำความตกลงกันในเรื่องรายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิบัติตามความตกลง”⁸ แทนที่คำว่า “เจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจจะได้ทำความตกลง...” ซึ่งปรากฏอยู่ในความตกลงทางวัฒนธรรมลักษณะเดียวกันนี้ที่ญี่ปุ่นได้ทำกับประเทศอื่นๆ คือ ความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างเยอรมนีกับญี่ปุ่น ระหว่างอิตาลีกับญี่ปุ่น ระหว่างญี่ปุ่นกับฮังการี ระหว่างญี่ปุ่นกับบราซิล และระหว่างอิตาลีกับเยอรมนี ซึ่งก็หมายความว่า การทำความตกลงใดๆ ที่ญี่ปุ่นทำกับไทยจะอยู่ในมือของเจ้าหน้าที่ทางการทูตของกระทรวงการต่างประเทศต่อไป ทางไทยเองก็เห็นว่าเป็นการดีกับฝ่ายไทยด้วย จึงได้ทำการลงนามในความตกลงทางวัฒนธรรมกับญี่ปุ่นในวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2485 ณ กรุงโตเกียว และมีผลบังคับใช้นับตั้งแต่วันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2485 ซึ่งเป็นวันแลกเปลี่ยนสัตยาบัน⁹

สำหรับวัตถุประสงค์ของความตกลงฉบับนี้ก็คือ “จะทำความพยายาม ใน

⁷ ดูความตกลงทางวัฒนธรรมฉบับเต็มได้ในภาคผนวก.

⁸ กระทรวงการต่างประเทศ กองบรรณสาร ww2/2: 4 1. การเจรจาด้วยความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น.

⁹ เรื่องเดียวกัน. จากการศึกษาเปรียบเทียบของกระทรวงการต่างประเทศยังพบว่าความตกลงระหว่างไทยกับญี่ปุ่นนั้นมีเนื้อหาหลายรายละเอียดมากกว่าความตกลงที่ทำกับประเทศอื่นๆ ทั้งหมด ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับความตกลงระหว่างอิตาลีกับเยอรมนี (ดูรายละเอียดเกี่ยวกับข้อตกลงฉบับนี้ได้ ใน นิภาพร รัชตพัฒนากุล, “ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-ญี่ปุ่น พ.ศ. 2475-2488,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), น. 98-102).

อันจะเกื้อกูลการจั่นโลงวัฒนธรรมของอาเซียนตะวันออก และในเวลาเดียวกัน ยังความสัมพันธ์ทางไมตรีซึ่งมีอยู่โดยผาสุกระหว่างประเทศทั้งสองให้มันคงแข็งแรงยิ่งขึ้น...ด้วยต่างฝ่ายต่างเคารพลักษณะประจำสภาพวัฒนธรรมแห่งประเทศของกันและกัน และร่วมมือกันโดยสนิทสนม” วัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ได้รับการตอกย้ำอีกครั้งจากสุนทรพจน์ของนาวาเอกถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ รองประธานสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เนื่องในการฉลองความตกลงในวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2486

...ความตกลงทางวัฒนธรรมที่ประเทศเราได้ทำกับประเทศญี่ปุ่นนั้น หมายถึงถึงการแลกเปลี่ยนความรู้ในทางวัฒนธรรมของกันและกัน แต่มิได้หมายถึงว่าญี่ปุ่นจะต้องมารับเอาวัฒนธรรมบางอย่างของไทยไปใช้หรือไทยจะต้องรับเอาวัฒนธรรมบางอย่างของญี่ปุ่นมาใช้ ตรงกันข้าม หลักการใหญ่อันเป็นแม่บทแห่งความตกลงซึ่งมีขีดแจ้งอยู่ในคำปรารภ บอกไว้ว่า ต่างฝ่ายต่างจะต้องเคารพลักษณะประจำสภาพวัฒนธรรมแห่งประเทศของกันและกัน หมายความว่าวัฒนธรรมของไทยก็ต้องเป็นของไทย วัฒนธรรมของญี่ปุ่นก็ต้องเป็นของญี่ปุ่น แต่เราต้องแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน คือไทยต้องพยายามรู้จักวัฒนธรรมญี่ปุ่นและญี่ปุ่นต้องพยายามรู้จักวัฒนธรรมของไทย...¹⁰

ในโอกาสเดียวกันนี้ จากสาส์นและสุนทรพจน์ของเจ้าหน้าที่ญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้องจะเห็นได้ว่ามีแง่มุมที่แตกต่างออกไปสำหรับวัตถุประสงค์ในการทำความตกลงดังกล่าว

สาส์นของ ฯพณฯ ท่านพลเอกโตโจ ฮิเดกิ นายกรัฐมนตรี

...ในยามเช่นนี้ ประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นยังได้มีการตกลงทางวัฒนธรรมกันอีกด้วยทั้งนี้ได้ทำให้ฉันมีความปลื้มใจเป็นที่สุดทั้งในเมื่อเห็นว่าเป็นประโยชน์ในการส่งเสริมมิตรภาพและจะผูกพันจิตใจของประชาชนทั้งสองประเทศให้สนิทสนมกลมเกลียวยิ่งขึ้น ซึ่งฉันรู้สึกว่าเป็นประวัติการณ์อันสำคัญยิ่ง การขัดขวางและทำลายการรุกรานของอังกฤษอเมริกาทางด้านวัฒนธรรมในภาค

¹⁰ กระทรวงการต่างประเทศ กองบรรณสาร ww.2/2: 4 20. การฉลองความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น ไทยเป็นผู้จัดให้มีขึ้นในประเทศไทย เน้นโดยผู้เขียน.

มหาเอเชียตะวันออกนี้และสถาปนาวัฒนธรรมของตะวันออกที่แท้จริงขึ้นใหม่ เพื่อการส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าทางจิตใจของมหาเอเชียนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในปัจจุบันนี้...¹¹

สุนทรพจน์ของนายทสึโบกามิ เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย

...เมื่อทวนระลึกดูแล้ว นับแต่หลังศตวรรษที่ 19 ความเจริญรุ่งเรืองแห่งปวงวัตถุของยุโรปและอเมริกาได้ไหลเข้ามายังเอเชียอย่างมากมาย ทำให้พวกเราเริ่มทำที่ที่จะไหลตามคลื่นนี้ไปด้วยโดยลิ้มวัฒนธรรมที่ตลึงของเอเชีย ซึ่งมีอยู่แต่เดิมนับตั้งแต่สงครามมหาเอเชียครั้งนี้ได้อุบัติขึ้นก็ได้ทำให้เอเชียตื่นขึ้นจากหลับเป็นชาวเอเชียอีกครั้งหนึ่ง และทำจิตใจกระวนกระวายที่จะฟื้นฟูวัฒนธรรมเอเชียที่มีมาแต่เดิม...แต่สำหรับการฟื้นฟูสิ่งเก่าขึ้นมาเท่านั้นยังไม่เพียงพอ ดังนั้นประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นจะต้องคัดแปลงวัฒนธรรมอันมีมาแต่โบราณของทั้งสองประเทศ แล้วจึงจะเอามาเป็นวัฒนธรรมของทั้งสองฝ่ายให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป นอกจากนั้นยังจะต้องสร้างวัฒนธรรมเอเชียใหม่เพื่อจะให้ “มหาเอเชียเจริญรุ่งเรือง” จึงจะได้¹²

สุนทรพจน์ของท่านอาโอกิ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาเอเชียบูรพาในงานฉลองวัฒนธรรมไทยญี่ปุ่น ณ โรงมหรสพชิบิยะ วันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2486 จัดโดยความร่วมมือของสมาคมความสัมพันธ์ระหว่างชาติ สมาคมญี่ปุ่น-ไทย และสมาคมนักเรียนนานาชาติ¹³

แต่ก่อนมาวัฒนธรรมของอังกฤษและอเมริกาเป็นแต่วัฒนธรรมที่ถือเอาความสะดวกสบายเป็นข้อใหญ่ มักจะเป็นที่พอดาพอใจคน... วัฒนธรรมอังกฤษอเมริกานี้มีพิษร้ายแรงที่ซึมซาบแพร่หลายไปในบรรดาเชื้อชาติเอเชียบูรพาเป็นเวลาหลายศตวรรษมาแล้ว...เราเอาชนะและไล่พวกอังกฤษอเมริกาออกไปได้ แต่...วัฒนธรรมของอังกฤษอเมริกาที่เกาะกินมานานนั้นเปรียบประดุจพวกทหาร

¹¹ เรื่องเดียวกัน. เน้นโดยผู้เขียน.

¹² เรื่องเดียวกัน. เน้นโดยผู้เขียน.

¹³ เรื่องเดียวกัน. เน้นโดยผู้เขียน.

ที่ยังตกค้างอยู่กวาดล้างยังไม่หมด...วิธีการกวาดล้างกล่าวโดยย่อก็คืออยู่ที่การ
สถาปนาและส่งเสริมความเจริญของวัฒนธรรมแห่งมหาเอเชียบูรพา โดยการ
แสดงและเชิดชูลักษณะพิเศษของวัฒนธรรมประจำมหาเอเชียบูรพา อีกทั้งแลกเปลี่ยน
และร่วมมือในวัฒนธรรมของบรรดาประเทศในมหาเอเชียบูรพา ความ
ตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างไทยและญี่ปุ่นที่อุบัติขึ้นนี้ก็ย่อมมีวัตถุประสงค์อยู่ที่
ข้อนี้แน่นอน...¹⁴

จากสุนทรพจน์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์ของความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างไทยและญี่ปุ่นก็คือ การร่วมมือกันระหว่างไทยและญี่ปุ่นเพื่อทำการ
“กวาดล้าง” อิทธิพลทางวัฒนธรรม (วัตถุนิยม) ของอังกฤษอเมริกาที่แพร่หลาย
เข้ามาในเอเชีย และ “สร้าง” วัฒนธรรมแห่งเอเชียที่แท้จริงขึ้นมาใหม่ ในขณะที่
ทางไทยกลับเน้นที่การ “แลกเปลี่ยน” ความรู้ทางวัฒนธรรมและการพยายามทำ
ความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างไทยและญี่ปุ่นบนฐานของความเท่าเทียมกันในทาง
วัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ตาม ความตกลงทางวัฒนธรรมก็ได้มีผลใช้อย่างเป็นทาง
การและมีฐานะเป็นแม่บทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมระหว่างทั้ง
สองประเทศในช่วงระหว่างสงคราม

เมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นจัดตั้งกระทรวงมหาเอเชียบูรพา (Ministry of Great East
Asia Affairs) ขึ้นในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2485 ก็ได้กำหนดนโยบายในด้านการ
ศึกษาและวัฒนธรรมขึ้น โดยมีการเสนอรายงานเกี่ยวกับนโยบายวัฒนธรรมและ
การศึกษาเพื่อสถาปนามหาเอเชียบูรพาในวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2486 ซึ่งถือเป็น
เป็นแนวทางที่สำคัญที่สุดในการวางแผนนโยบายด้านวัฒนธรรมและการศึกษาใน
ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีจุดประสงค์ที่สำคัญ คือ

...จุดมุ่งหมายพื้นฐานทั้งการให้การศึกษาและนโยบายทั้งหลายเกี่ยวกับการ
ศึกษาวัฒนธรรมทั้งหมดก็เพื่อให้ประชาชนปลดตัวออกจากแนวคิดแบบแอง
โกลอเมริกาที่ยังตกค้างอยู่ และให้พวกเขาภาคภูมิใจกับการเป็นชาวเอเชียตะวันออก
ออก ดังนั้นพวกเขาจะต้องตระหนักและเข้าใจว่าสงครามมหาเอเชียบูรพาเป็น
สงครามศักดิ์สิทธิ์ เพื่อที่จะปลดปล่อยเอเชียตะวันออก รวมทั้งการสถาปนา

¹⁴ เรื่องเดียวกัน. เน้นโดยผู้เขียน.

จากแถลงการณ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า จุดประสงค์ของแนวนโยบายการศึกษาและวัฒนธรรมที่รัฐบาลออกในปี พ.ศ. 2486 นั้น มีลักษณะใกล้เคียงกับวัตถุประสงค์ตามสุนทรพจน์ของทางญี่ปุ่นในการทำความเข้าใจวัฒนธรรมระหว่างไทยและญี่ปุ่นที่ได้ลงนามกันก่อนหน้านั้น คือ การกวาดล้างอิทธิพลทางวัฒนธรรมของตะวันตกและสร้างวัฒนธรรมแห่งมหาเอเชียบูรพาขึ้นมาใหม่โดยมีพื้นฐานอยู่บนวัฒนธรรมเอเชียที่แท้จริง โดยมีญี่ปุ่นเป็นผู้นำดังที่นายกรัฐมนตรีโตโจได้กล่าวไว้ว่า การสถาปนามหาเอเชียบูรพานั้นไม่เพียงแต่เป็นการทำให้ญี่ปุ่นเป็นจักรวรรดิที่เลี้ยงตัวเองได้เท่านั้น แต่จะเป็น “...การเลื่อนฐานะให้ญี่ปุ่นเป็นผู้นำทั้งทางจริยธรรมและวัฒนธรรมเอเชีย อีกนัยหนึ่งญี่ปุ่นจะเป็นเสมือนหนึ่ง ‘ประทีปแห่งเอเชีย’ (Light of Asia)...”¹⁶

แนวคิดด้วย “วัฒนธรรม” :

บทบาทและความหมาย

“Culture” ในภาษาอังกฤษถูกแปลงเป็นภาษาไทยครั้งแรกโดยพระยาอินทรมนตรี (ฟรานซิส บีเชอร์) ว่า “ภูมิธรรม” แต่ไม่ได้รับความนิยมมากนัก จนกระทั่งกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ประดิษฐ์คำว่า “วัฒนธรรม” ขึ้นในราว พ.ศ. 2477¹⁷ แล้วนั่นเอง ที่ทำให้คำว่า “วัฒนธรรม” เริ่มลงรากในสังคมไทย โดยเฉพาะภายหลังการแก้ไขสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับนานาประเทศได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2480 ซึ่งส่งผลให้ไทยได้ “เอกราช” คืนมาอย่างสมบูรณ์ตามอุดมการณ์ของคณะราษฎรที่ปรากฏเป็นข้อที่ 1 ในหลัก 6 ประการ¹⁸ และการขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ

¹⁵ KikaiuinKenkyukai (รายงานการศึกษาของคณะกรรมการกำหนดนโยบาย), 1943, quoted in Kenichi Goto, *Japan Cultural Policies in South East Asia during World War 2*, p. 9.

¹⁶ ดิเรก ชัยนาม, *ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2*, น. 146-7.

¹⁷ Eiji Murashima, “Taikoku no rikken kakumeiki niokeru bunka to nasyonnarizumu (วัฒนธรรมและชาตินิยมในช่วงปฏิวัติรัฐธรรมนูญของไทย),” In “Ikehata Setsuo,” *Cyokuminchi teikou undou to nasyonnarizumu no tenkai* (การเคลื่อนไหวต่อต้านอาณานิคมกับพัฒนาการชาตินิยม), (Tokyo: Iwabasyoten, 2001), p. 247-250.

¹⁸ ดูแนวคิดเกี่ยวกับ “เอกราช” ของชนชั้นนำใหม่เพิ่มเติมได้ใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *การ*

จอมพล ป. พิบูลสงครามในปลายปี พ.ศ. 2481 นั้นเองที่คำว่า “วัฒนธรรม” เริ่มมีบทบาทและความหมาย ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

สำหรับ บทบาท ของวัฒนธรรมในแง่ที่เป็นเครื่องมือที่จะพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมกับนานาชาตินั้น เห็นได้จากสุนทรพจน์ของจอมพล ป. พิบูลสงครามในงาน “เฉลิมฉลองวันชาติและสนธิสัญญาใหม่” เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482

...เราได้รับเอกราชในทางศาล สามารถที่จะตัดสินอรรถคดีได้โดยมิต้องให้นานาชาติเข้ามาเกี่ยวข้องกับแทรกแซง เราสามารถที่จะขึ้นพิทักษ์อาณาเขตได้ตามควรแก่ความพอใจของเราเอง เราสามารถที่จะออกกฎหมายทุกชนิดเพื่อให้พี่น้องชาวไทยมีอาชีพสมกับที่เป็นชาติเอกราชนั้นได้...แต่ในขณะเดียวกันยังจะนับว่ากิจอันนี้สมบูรณ์ทีเดียวหาได้ไม่ ทั้งนี้เพราะเมื่อได้แยกแยะพิจารณาลงไปให้ถี่ถ้วนก็เห็นได้ว่า อารยธรรมและวัฒนธรรมของชาติเรานั้น ยังต้องการการปรับปรุงและส่งเสริมให้ยิ่งยืนขึ้นกว่านี้อีกมาก จึงจะเทียมทันกันกับในอารยประเทศเขาได้...¹⁹

จากสุนทรพจน์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าหลังจากได้เอกราชกลับคืนมาโดยสมบูรณ์แล้ว รัฐบาลยังมีหน้าที่อีกส่วนหนึ่งคือ การปรับปรุงวัฒนธรรมของชาติให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวจึงได้ออก “รัฐนิยม” ซึ่งมี “...ลักษณะเช่นเดียวกับพระราชนิยมในสมัยก่อน ผิดกันแต่ว่าพระราชนิยมเป็นมติของพระมหากษัตริย์พระองค์เดียว ส่วนรัฐนิยมเป็นมติของรัฐ ซึ่งตั้งขึ้นโดยอนุโลมตามมติมหาชนเป็นประเพณีนิยมประจำชาติ...”²⁰ โดยรัฐบาลได้อธิบายนัยสำคัญของการออกรัฐนิยมไว้ว่า เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมความวัฒนาของชาติควบคู่ไปกับความถาวรซึ่งรัฐบาลได้ทำมาแล้วด้วยการแก้ไขสนธิสัญญาไม่เสมอภาค ซึ่ง

ปฎิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ, 2540).

¹⁹ จอมพลแปลก พิบูลสงคราม, ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของนายกรัฐมนตรี (พระนคร: กรมโฆษณาการ, 2483), น. 34. (เน้นโดยผู้เขียน).

²⁰ หจช., เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 0701.29/1/กล่อง 1. เรื่องรัฐนิยม-วัฒนธรรม-ศีลธรรม (พ.ศ. 2478-2498). การอธิบายกลไกการปกครองของรัฐบาลใหม่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยการอ้างอิงถึงแหล่งที่มาของอำนาจในระบอบเก่าเป็นวิธีการที่ยังคงจำเป็นอยู่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง.

การสร้างควมวัฒนานี้ไม่สามารถใช้กฎหมายได้อย่างเช่นการสร้างควมถาวร รัฐบาลจึงได้จัดระเบียบใหม่ที่เรียกว่า “รัฐนิยม”

รัฐนิยมเพื่อควมวัฒนฉบับแรกประกาศเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 ด้วยการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ไทย” จนกระทั่งถึงงานวัน “เฉลิมฉลองวันชาติ” 24 มิถุนายน พ.ศ. 2483 ซึ่งเป็นวันที่ประกาศรัฐนิยมฉบับที่ 9 นั้น ประเทศไทยกลายเป็นอารยประเทศสมดังเจตนารมณ์ของรัฐบาลขึ้นมาได้อย่างรวดเร็ว ดังเห็นได้จากสุนทรพจน์ของจอมพล ป. พิบูลสงครามทางวิทยุกระจายเสียงที่เน้นย้ำข้อความว่า “...ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป เรา-ชาติไทย-ได้เปลี่ยนตัวของเรา เปลี่ยนชีวิตจิตใจของเรามาจนได้ร่วมเรียงเคียงไหล่กับชาติอารยประเทศทั่วไป เราถึงอุดมคติอันเป็นที่หมายของเราแล้ว...” “...เราจงพร้อมกันขอใช้คำว่า ‘ไทยอารยธรรมในเอเชีย’ เราจะไม่พูดว่า เราต้องช่วยกันสร้างชาติให้ถึงอารยประเทศชาตินั้น ชาตินี้อีกต่อไป ทั้งนี้เพราะไทยเป็นอารยประเทศแล้ว...” “...ข้าพเจ้าขอให้ทุกท่านสงบจิตร่วมกับข้าพเจ้า ระลึกถึงอนุสาวรีย์ของเรา [อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย-ผู้เขียน] ซึ่งเป็นหลักชัยแห่งควมร่วมรักสามัคคี แห่งควมสถาพรของชาติแล้วและเปล่งอุทานออกมาเป็นปฐมฤกษ์ทั่วทุกดวงใจว่า ไทยเป็นอารยชาติ ไทยเป็นอารยประเทศ ไทยเป็นอารยชนแล้ว...”²¹

ควมจำเป็นเร่งด่วนของรัฐบาลพิบูลสงครามในการสร้างชาติไทยให้เป็นอารยอย่างรวดเร็วด้วยเวลาเพียงหนึ่งปีนี้ ส่วนหนึ่งน่าจะเกิดจากบริบททางการเมืองระหว่างประเทศ คือ การเกิดขึ้นของสงครามทางภาคพื้นยุโรปในปี พ.ศ. 2482 ทำให้เกิดควมเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงอำนาจภายในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งส่วนมากตกอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก ชนชั้นนำไทยใหม่ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นเข้าใจว่า เหตุผลหนึ่งที่ประเทศจักรวรรดินิยมอ้างถึงในการเข้าครอบครองดินแดนต่าง ๆ ก็คือ ข้ออ้างเรื่องควมล้าสมัยหรือการเป็นอนารยชนและเพื่อจะพัฒนาดินแดนเหล่านั้นจึงได้เข้ายึดเป็นอาณานิคม ดังนั้นในภาวะที่ลุ่มเสี่ยงต่อการเกิดสงครามซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอำนาจภายในภูมิภาคนี้ น่าจะเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องเร่งริบพัฒนาประเทศให้ถึงอารยธรรมโดยเร็วที่สุด นอกเหนือจากควมพยายามในการสร้างอำนาจการปกครองที่เข้มแข็งภายในประเทศตามแนวคิดทหารนิยมที่จอมพลป.

²¹ จอมพลแปลก พิบูลสงคราม, เรื่องเดียวกัน, น. 138-139. (เน้นโดยผู้เขียน).

พิบูลสงครามยึดมั่นอยู่ อย่างน้อยเพื่อป้องกันการใช้เหตุผลเดิม ๆ ของประเทศมหาอำนาจไม่ว่าเก่า (อังกฤษ ฝรั่งเศส) หรือใหม่ (ญี่ปุ่น) คือ ความเป็นอนารยชน และ อ่างลัทธิในการครอบครองดินแดนดังเช่นที่เคยประสบมาแล้วเมื่อราว 50 ปีก่อน นอกจากนั้นปัจจัยจากการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศสที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวยังส่งผลให้รัฐบาลต้องเร่งสร้างสำนึกในความเท่าเทียมกันกับฝรั่งเศสไม่ว่าจะเป็นฐานะในการเมืองระหว่างประเทศหรือความเจริญในด้านวัฒนธรรมเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับมวลชนในการต่อสู้ครั้งนี้ ซึ่งก็ได้ผลเป็นอย่างดีด้วยการได้รับเสียงสนับสนุนในการเรียกร้องดินแดนจากมวลชนอย่างล้นหลาม

บทบาทของ “วัฒนธรรม” ยิ่งเข้มข้นมากยิ่งขึ้นในช่วงสงคราม ดังเห็นได้จากแถลงการณ์เรื่องการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติของนายไพโรจน์ ชัยนามที่ว่า “...เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ [การเผยแพร่วัฒนธรรม-ผู้เขียน] ถ้าพูดตามส่วนแล้วประเทศที่เป็นเอกราชแล้วจำเป็นจะต้องดำเนินการในเรื่องวัฒนธรรมของคนอย่างเต็มที่ เพราะการสูญเสียวัฒนธรรมก็ไม่ผิดอะไรกับการสูญเสียเอกราช...”²² จะเห็นได้ว่าอย่างน้อยเมื่อมีการตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติในกลางปี พ.ศ. 2485 นั้น วัฒนธรรมได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของ “เอกราช” เพิ่มเติมจากเอกราชในข้อที่ 1 ของคณะราษฎร คือ “...เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจของประเทศ...” ที่ประกาศไว้เมื่อ 24 มิถุนายน 2475

ในส่วนของ ความหมาย ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำและความคิดใหม่ของสังคมไทยที่เพิ่งเข้ามาในช่วงทศวรรษ 2470 โดยได้มีการนิยามความหมายของวัฒนธรรมโดยรัฐครั้งแรกในพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2483 ว่า “วัฒนธรรมหมายความว่า ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญของงาน ความเป็นระเบียบเรียบร้อยอันดีงาม ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน” แต่อย่างไรก็ตาม ความหมายของวัฒนธรรมก็ยังเป็นที่กังขาของผู้ที่สนใจอยู่มาก เช่นที่ปรากฏอยู่ในลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ที่มีถึงสมเด็จพระยามหาราชูปถัมภ์ว่า กรณียะการบำรุงราชานุภาพเกี่ยวกับเรื่องความหมายของวัฒนธรรม²³

โดยเฉพาะเมื่อไทยได้ทำความตกลงทางวัฒนธรรมกับญี่ปุ่นด้วยแล้ว ความ

²² หจข., เอกสารกองบัญชาการทหารสูงสุด บก.สูงสุด 2.3/21 กรมโฆษณาการให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ไทย (24 มิถุนายน 2485-22 เมษายน 2486).

²³ สาลีนสมเด็จ, เล่ม 26 (พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา 2505), น. 57-61.

หมายของวัฒนธรรมยิ่งเป็นที่สงสัยมากขึ้นว่าจะกินความมากน้อยแค่ไหน ดังนั้น ภายหลังการลงนามเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2485 ได้ไม่กี่วัน พระองค์วรวงศ์ (กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์) ก็ต้องออกมาอธิบายความหมายด้วยบทความ “วัฒนธรรมคืออะไร?” “วัฒนธรรมสสาร,” “วัฒนธรรมสสารของไทย” และ “วัฒนธรรมและอารยธรรม”²⁴ เพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่ง

จากคำอธิบายของพระองค์วรวงศ์ วัฒนธรรมตามหลักวิชาการสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนคือ “วัฒนธรรมสสาร” (Material Cultural) และ “วัฒนธรรมในส่วนที่เกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนจรรยาบรรณและกำลังจิตใจของประชาชน” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าด้วยวัฒนธรรมของหลวงวิจิตรวาทการ ที่กล่าวไว้ใน “วัฒนธรรมสุโขทัย” เมื่อ มีนาคม พ.ศ. 2482 ว่า วัฒนธรรมไม่ใช่เพียงแต่เครื่องหมายภายนอกที่แสดงความเจริญของชาติเท่านั้น แต่ยังมีส่วนที่เป็นชีวิตจิตใจ ศีลธรรม ซึ่งความหมายของวัฒนธรรมในส่วนนี้ได้ถูกหยิบขึ้นมาเป็นเป้าหมายของนโยบายด้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่นในไทย ซึ่งส่งผลให้รัฐบาลพินุลสงครามต้องปรับเปลี่ยนการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมไปตามโจทย์ใหม่ของญี่ปุ่นด้วย

ปฏิกิริยาของรัฐบาลพินุลสงครามต่อ “วัฒนธรรมเอเชีย” ของญี่ปุ่น

การตัดสินใจเข้าเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น ตลอดจนการประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกาของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น ได้สร้างความไม่พอใจให้กับทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและปัญญาชนบางกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการตัดสินใจละทิ้งความเป็นกลางระหว่างประเทศโดยหันมาเข้ากับญี่ปุ่น ดังจะเห็นได้จากการแจกใบปลิวโจมตีรัฐบาลของกลุ่มนักหนังสือพิมพ์จากกรณี “กบฏไทยอิสระ 2485” กลุ่มผู้ที่ต่อต้านการเข้าร่วมกับญี่ปุ่นนั้นมีพลังมากพอที่จะทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องใช้มาตรการในการรวบรวมอำนาจมาไว้ที่ตนเอง ด้วยการประกาศกฎอัยการศึกทั่วทุกจังหวัด เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2484 และได้เสนอร่างพระราชบัญญัติมอบอำนาจให้รัฐบาลในภาวะคับขัน²⁵ ตลอดจนถึงเผยแพร่แนวคิด “เชื้อ

²⁴ พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, วิทยาวรรณกรรม (พระนคร: แพร่พิทยา, 2506), น. 543-566.

²⁵ บุญผา ทิพย์สภาพกุล, “ทัศนะของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต่อนโยบายวัฒนธรรมของ

ผู้นำชาติพันธุ์” ตั้งแต่เริ่มเข้าสู่สงครามในช่วงแรก ๆ ในราวเมษายน พ.ศ. 2485 ตลอดจนถึงการใช้คำขวัญต่าง ๆ เพื่อสร้างแนวคิดเชื่อผู้นำ เช่น เชื่อพิบูลสงครามชาติปลอดภัย เชื่อพิบูลสงครามชาติไม่แตกแยก จากสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ทำให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามภายหลังการเข้าร่วมสงครามกลายเป็นรัฐบาลอำนาจนิยมขึ้นมาอย่างจริงจัง ซึ่งก็หมายรวมถึงการดำเนินมาตรการต่าง ๆ ด้านวัฒนธรรมก็ถูกเบ็ดเสร็จโดยรัฐบาลพิบูลสงครามด้วยเช่นกัน

ปัจจัยที่ทำให้รัฐบาลพิบูลสงครามปรับเปลี่ยนนโยบายด้านวัฒนธรรมภายหลังการเข้าร่วมในสงครามนั้นมีอยู่หลายประการ ทั้งที่มาจากทัศนคติส่วนตัวของจอมพล ป. เอง หรือปัจจัยจากสถานการณ์ทางการเมืองภายในประเทศ ซึ่งในงานชิ้นนี้จะเลือกอภิปรายเฉพาะการปรับเปลี่ยนการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นเท่านั้น

จากการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่าสิ่งหนึ่งที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามหวั่นเกรงในการดำเนินงานของญี่ปุ่นก็คือ บทบาทการเป็นผู้นำของญี่ปุ่นในทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำวัฒนธรรมของไทย ดังจะเห็นได้จากสุนทรพจน์ของเจ้าหน้าที่ญี่ปุ่นและเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยในคราวฉลองการลงนามในความตกลงทางวัฒนธรรม ในขณะที่ทางไทยนั้นเน้นย้ำถึงวัตถุประสงค์ “...การแลกเปลี่ยนความรู้ในทางวัฒนธรรมของกันและกัน...” แต่ในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่ญี่ปุ่นบางส่วนกลับยึดหลักที่ว่า “...[เจ้าหน้าที่ของญี่ปุ่น-ผู้เขียน] มีหน้าที่มาทำความเข้าใจแก่คนไทยให้เข้าใจในญี่ปุ่นดีขึ้นและมาช่วยเร่งคนไทยให้เจริญในวัฒนธรรมรวดเร็วขึ้นเพื่อให้ทันกับเวลา โดยจะช่วยถ่ายทอดวัฒนธรรมญี่ปุ่นซึ่งได้ปรับปรุงดัดแปลงให้เหมาะสมโดยรวดเร็วดีแล้วแก่คนไทย...”²⁶ ซึ่งแนวทางดังกล่าวดูเหมือนจะสอดคล้องกันกับสุนทรพจน์ของนายกรัฐมนตรีโตโจที่ว่า “...ญี่ปุ่นจะเป็นเสมือนหนึ่ง ‘ประทีปแห่งเอเชีย’ (Light of Asia)...”

ความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างญี่ปุ่น-ไทยเพื่อรองรับจุดมุ่งหมายในทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นคือการสร้าง “วัฒนธรรมเอเชีย” นั้นได้สร้างโจทย์ใหม่ให้กับรัฐบาลพิบูลสงคราม กล่าวคือ บนพื้นฐานของความตกลงฉบับนี้ รัฐบาลไทยต้อง

จอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2487),” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), น.91.

²⁶ กระทรวงการต่างประเทศ กองบรรณสาร ww.2/2 : 4 10. การพบปะสนทนาระหว่างคนไทยกับญี่ปุ่นเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมและโครงการจัดตั้งสถานวัฒนธรรมของไทยขึ้นในกรุงโตเกียว.

ให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่นในงานด้านวัฒนธรรมซึ่งครอบคลุมกิจกรรมที่กว้างขวางมาก นับตั้งแต่การประชุมร่วมวางแผนการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม การจัดหลักสูตร ภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่นในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย การให้ความร่วมมือในการโฆษณาเผยแพร่วัฒนธรรมญี่ปุ่น ซึ่งถ้าหากญี่ปุ่นเป็นฝ่ายชนะสงคราม (ในตอนที่ กำลังเจรจาสงบศึกดังกล่าวนั้นไม่มีใครคาดการณ์ได้ว่าสงครามจะจบลงด้วย ชัยชนะของฝ่ายอักษะหรือสัมพันธมิตร) รัฐบาลไทยต้องให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่น บนฐานความตกลงนี้ต่อไปอีกสิบปี ในขณะที่เดียวกันถึงแม้ความตกลงดังกล่าวจะ หมายถึงว่ารัฐบาลไทยเองก็สามารถดำเนินงานในลักษณะเดียวกันนี้ในประเทศ ญี่ปุ่นได้เช่นกัน แต่รัฐบาลไทยไม่มีจุดมุ่งหมายรวมทั้งยังไม่มีศักยภาพพอที่จะดำเนินงานทางวัฒนธรรมในประเทศญี่ปุ่นได้ ดังเช่นกรณีการจัดตั้งสถานวัฒนธรรมไทย ในประเทศญี่ปุ่นนั้นก็ไม่สามารถทำได้เนื่องจากต้องใช้ค่าใช้จ่ายมาก²⁷

เงื่อนไขผูกมัดดังกล่าวนี้ น่าจะมีแรงกดดันพอที่จะทำให้ผู้นำชาตินิยมไทย อย่างจอมพล ป. พิบูลสงครามหรือหลวงวิจิตรวาทการวิตกกังวลกับผลที่จะเกิดขึ้น จากการทำความตกลงฉบับนี้ ดังปรากฏในคำชี้แจงต่อสภาในกรณีการกำหนดบทลงโทษผู้ที่ไม่ทำตามบทบังคับที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เช่น การสวมหมวก หรือ การห้ามกินหมาก ไว้ในการประชุมเมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2485 โดยรัฐบาล พยายามชี้แจงถึงความจำเป็นที่รัฐบาลต้องเร่งรัดเรื่องวัฒนธรรมในยามสงครามด้วยการเสนอพระราชบัญญัติวัฒนธรรมเข้ามาเป็นพิเศษและการใช้บทลงโทษอย่างเด็ดขาดนั้น เนื่องจาก “...ในเมื่อเราจำเป็นต้องทำสัญญาวัฒนธรรม [ความตกลงทาง วัฒนธรรมกับญี่ปุ่น-ผู้เขียน] ตามที่ท่านรัฐมนตรีว่าเช่นนี้ [นายเดือน บุนนาค-ผู้เขียน] โดยเราได้เตรียมไม่ได้จริงจังก้อย่างที่เป็นเช่นนี้ เพราะฉะนั้นถ้าไม่รวบรวมทางแล้วจะไปทันเขาได้อย่างไร...”²⁸

จากเหตุผลของรัฐบาลข้างต้นทำให้การใช้ “รัฐนิยม” ซึ่งมีลักษณะเป็นการ เชิญชวนในช่วงก่อนสงครามต้องเปลี่ยนมาสู่การใช้ “กฎหมาย” เพื่อให้ประชาชน เป็นอารยชนด้วยเวลาอันรวดเร็วเพื่อขีดหน้าชุดาให้ทัดเทียมกับประเทศพันธมิตร

²⁷ หจข., เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ 0701.9.5.1/13 การส่งเสริมวัฒนธรรมไทยแก่ญี่ปุ่น การเผยแพร่วัฒนธรรมไทยในกรุงโตเกียว.

²⁸ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 25/ 2485 (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 3, วันพฤหัสบดีที่ 24 ธันวาคม 2485, น. 1050 อ้างใน บุปผา ทิพย์สภาพ กุล, เรื่องเดียวกัน, น. 112-113.

ด้วยการประกาศพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติทั้งสี่ 4 ฉบับ ภายในปี พ.ศ. 2485²⁹ ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่รัฐบาลกำลังเจรจาเรื่องการทำความตกลงทางวัฒนธรรมร่วมกับญี่ปุ่นนั่นเอง

ปฏิกิริยาของผู้นำชาตินิยมไทยที่เห็นได้ชัดที่สุดในส่วนของวิธีการจัดการด้านวัฒนธรรมก็คือ ในเชิงบริหารงาน ผู้นำชาตินิยมไทยพยายามอย่างรีบด่วนในการรวมศูนย์อำนาจการจัดการด้านวัฒนธรรมให้เข้ามาอยู่ในมือรัฐบาลให้กระชับแน่นมากที่สุด ด้วยการตั้ง “สภากวัฒนธรรมแห่งชาติ” ดังจะเห็นได้ว่าแนวคิดในการตั้งสภากวัฒนธรรมแห่งชาตินั้นเกิดขึ้นมาพร้อมๆ กับการเสนอดังสถานวัฒนธรรมญี่ปุ่นของนายยะนะะชิซะวะ คือ ในราวเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2485³⁰ และจัดตั้งอย่างเป็นทางการตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติพุทธศักราช 2485 เมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2485 (ภายหลังจากที่ญี่ปุ่นยื่นร่างความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างไทยกับญี่ปุ่นได้ไม่นานและทางไทยสามารถยืดเวลาการลงนามออกไปได้จนถึงเดือนตุลาคม) โดยมีนายกรัฐมนตรี (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) เป็นประธานกรรมการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ (พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ) กระทรวงสาธารณสุข (พันตรีช่วง ช่วงศักดิ์สงคราม) กระทรวงมหาดไทย (พลตำรวจตรี อุดล อุดลยเดชจรัส) และกระทรวงศึกษาธิการ (พันเอกประยูร ภมรมนตรี) เป็นกรรมการรวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิอีก 4 ท่านร่วมเป็นกรรมการ โดยมีหน้าที่

1. ค้นคว้าดัดแปลงรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งชาติที่มีอยู่
2. ค้นคว้าดัดแปลงและกำหนดวัฒนธรรมที่ควรจะได้รับไว้หรือปรับปรุงต่อไป
3. เผยแพร่วัฒนธรรมแห่งชาติให้เหมาะสมกับกาลสมัย
4. ควบคุมและหาวิธีปลูกฝังวัฒนธรรมแห่งชาติในจิตใจของประชาชนจนเป็นนิสัย

²⁹ พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2485 ประกาศเมื่อ 28 เมษายน พ.ศ. 2485

พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ 3) พุทธศักราช 2485 ประกาศเมื่อ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2485

พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 ประกาศเมื่อ 28 กันยายน พ.ศ. 2485

พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2485 ประกาศเมื่อ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2485.

³⁰ หจข., เอกสารกองบัญชาการทหารสูงสุด บก.สูงสุด 2.3/21 กรมโฆษณาการให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ไทย (24 มิ.ย. 2485-22 เม.ย. 2486).

5. ให้ความเห็นรับปรึกษาและปฏิบัติการตามความมุ่งหมายของรัฐบาลในกิจการอันเกี่ยวกับวัฒนธรรมแห่งชาติ

โดยแบ่งออกเป็น 4 สำนักคือสำนักงานวัฒนธรรมทางจิตใจ สำนักงานวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี สำนักงานวัฒนธรรมทางศิลปกรรม สำนักงานวัฒนธรรมทางวรรณกรรม ซึ่งต่อมาสภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้ถูกยกสถานะเป็นทบวงการเมืองอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรีโดยตรงตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2486 (พระราชบัญญัติฉบับเดียวกันนี้ได้เพิ่มสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง)

ผลอีกด้านหนึ่งของการกระชับอำนาจการจัดการด้านวัฒนธรรมของรัฐบาล พิบูลสงครามก็คือ การต้านกระแสการเผยแพร่วัฒนธรรมของญี่ปุ่น ดังเห็นได้จากคำแถลงของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ในนามของสามัคคีชัยในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีที่ได้กล่าวไว้ว่า

...ฉันคิดถึงเรื่องวงไพฑูริย์ที่กำลังจัดกันอยู่เวลานี้ ดูแนวทางก็เห็นจะคล้ายกับสภาวัฒนธรรมกำลังโอบแขนเข้าอุ้มราชบัณฑิตยสถาน วรรณคดีสมาคมและอื่น ๆ เข้าไว้ในอกนั่นเอง แต่ยังไม่ถูกว่าอกของสภาวัฒนธรรมกับอกของวงไพฑูริย์ใครจะอบอุ่นและให้น้ำนมเลี้ยงลูกดีกว่ากัน ฉันไม่ขอออกความเห็นเวลานี้ สุดแต่รัฐบาลท่านผู้เห็นการณ์ไกลจะดู³¹

บทบาทดังกล่าวของสภาวัฒนธรรมเห็นได้อย่างชัดเจนจากเอกสารขอความร่วมมือรายงานความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2486 โดยทางสภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้ให้เหตุผลว่า การจะบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาตินั้นจำเป็นต้องศึกษาเปรียบเทียบกับ การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมในต่างประเทศด้วย โดยในภาวะปกตินั้นก็กระทำผ่านองค์กรที่เกี่ยวข้องกับงานวัฒนธรรม แต่เนื่องจากอยู่ในภาวะสงคราม การดำเนินการผ่านองค์กรนั้นกระทำไม่ได้สะดวกนัก ดังนั้นจึงขอความร่วมมือไปยังเจ้าหน้าที่ทูตไทยในต่างประเทศรายงานความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมในประเทศที่ตนประจำอยู่และส่งมายังกระทรวงการต่างประเทศซึ่งจะได้

³¹ สามัคคีชัย, “ฉันไม่กลัวอุทกภัยแล้ว” เรื่องของสามัคคีชัยภาค 21 :26, อ้างใน บุปผา ทิพย์สภาพกุล, เรื่องเดียวกัน, น. 52. เน้นโดยผู้เขียน.

ส่งรายงานนั้นมายังสภา โดยมีรายงานจากทูตไทยที่ไซ่งอน นายวงศ์ ประเสริฐไมตรี
ทูตไทยกรุงซิงกิว แมนจูว พล.ด.ว. วีระโยธา ซึ่งทางสภาวัฒนธรรมฯ นั้นให้ความสนใจต่อกิจการวัฒนธรรมในอินโดจีนเป็นพิเศษด้วยการให้แจ้งข้อมูลเกี่ยวกับการ
จัดตั้งสภาวัฒนธรรมของญี่ปุ่นในอินโดจีนในเรื่องนิติสภาพ รวมทั้งเอกสิทธิ์หรือ
ความยกเว้นใดๆ ที่รัฐบาลอินโดจีนให้แก่ทางญี่ปุ่น นอกจากนี้ยังมีรายงานความ
เคลื่อนไหวจากทูตไทยในอิตาลีที่ทางการไทยให้ความสำคัญเป็นพิเศษ ทั้งนี้อาจ
ด้วยอิตาลีนั้นเป็นประเทศพันธมิตรกับเยอรมันผู้นำภาคพื้นตะวันตกเช่นเดียวกับ
ไทยซึ่งเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นผู้นำในภาคพื้นตะวันออก ในส่วนที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหว
ของญี่ปุ่นนั้น ทางสภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้ขอความร่วมมือเป็นพิเศษ คือ

...โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับประเทศญี่ปุ่น
สภาวัฒนธรรมแห่งชาติสังเกตเห็นว่า ในขณะนี้ญี่ปุ่นกำลังดำเนินการเผยแพร่
วัฒนธรรมญี่ปุ่นในประเทศไทยอย่างไพศาล ฉะนั้น ถ้ากระทรวงการต่างประเทศ
ได้สั่งเจ้าหน้าที่สถานเอกอัครราชทูตไทยในกรุงโตเกียวสังเกตสอดส่องกระแส
ความเคลื่อนไหววัฒนธรรมญี่ปุ่นโดยใกล้ชิดเป็นพิเศษและรายงานมาโดยรวดเร็ว
ก็จะเป็นประโยชน์มาก ทั้งนี้เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาเผยแพร่วัฒนธรรม
ของไทยเราเป็นการต่อต้านอิทธิพลของวัฒนธรรมญี่ปุ่นต่อไป...³²

จากข้างต้นจะเห็นว่าการขอความร่วมมือในการสำรวจการเคลื่อนไหวทาง
วัฒนธรรมนี้ เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับที่ทางญี่ปุ่นยื่นเสนอขอจัดตั้งสำนักวัฒน
ธรรมญี่ปุ่นซึ่งเป็นปัญหาที่ทางไทยพยายามยืดเวลาในการทำข้อตกลงใดๆ มาตลอด
นับตั้งแต่มีการเจรจาในเรื่องดังกล่าว โดยเริ่มจากปัญหาในเรื่องการตั้งคณะกรรมการ
การว่าจะเป็นคณะกรรมการร่วมระหว่างไทยและญี่ปุ่นหรือจะให้เป็นคณะกรรมการ
ของประเทศใดประเทศหนึ่ง ตลอดจนถึงเรื่องสถานที่ตั้งของสำนักวัฒนธรรม โดย
ทางญี่ปุ่นได้ขอเช่าวังเจ้านายที่ไม่ได้ใช้งานเพื่อจัดตั้งสำนักงาน แต่ทางไทยก็ไม่ได้อ
ความร่วมมือเท่าใดนัก จนในที่สุดทางญี่ปุ่นต้องไปขอเช่าที่ดินเป็นการส่วนตัวกับ
เจ้าพระยารามราชนพบริเวณถนนราชดำริในปลายปี พ.ศ. 2486 และยังคงมาด้วย

³² กระทรวงการต่างประเทศ กองบรรณสาร ww.2/2: 4 9. เรื่องขอความร่วมมือรายงาน
ความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม.

ปัญหาการจัดสร้างอาคารหอวัฒนธรรม ฯลฯ ซึ่งก็มีแต่อุปสรรคมากขึ้นเรื่อย ๆ พร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงของญี่ปุ่นในสถานการณ์สงคราม

นอกเหนือจากปฏิกริยาในเรื่องวิธีการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม อิทธิพลของการสร้าง “วัฒนธรรมเอเชีย” ที่เข้ามาในไทยพร้อมกับกองทัพญี่ปุ่นน่าจะเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่ทำให้เนื้อหาของนโยบายทางวัฒนธรรมปรับเปลี่ยนจากการเน้นในเรื่องความเจริญในทาง “ศิลปะ” ในทศวรรษ 2470 มาสู่วัฒนธรรมในความหมายที่เกี่ยวกับจิตใจ ศิลธรรมจรรยา ในทศวรรษ 2480 นอกเหนือจากเหตุผลที่จะสร้างความแข็งแกร่งมั่นคงของชาติไทยและทำให้ไทยเป็นมหาอำนาจในแหลมทอง³³

จากปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นในไทย เช่น การสร้างเยาวชนผู้นำเอเชีย การเผยแพร่ภาษาญี่ปุ่นนั้น สิ่งหนึ่งที่เป็นเป้าหมายหลักของการสร้างวัฒนธรรมเอเชียที่แท้จริงก็คือ การเผยแพร่ “จิตวิญญาณของญี่ปุ่น” ดังปรากฏในจุดมุ่งหมายของโครงการอบรมเยาวชนผู้นำเอเชียจากประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ว่า

...เพื่อคัดเลือกชายหนุ่มชาวไทย ผู้มีความสามารถและมีความประพฤติเรียบร้อยไปศึกษาในประเทศญี่ปุ่น และให้พยายามศึกษาทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติการตลอดจนศึกษาถึงจิตใจของประชาชนชาติญี่ปุ่น โดยใช้เวลาน้อยที่สุดและให้ร่วมมือกับนักเรียนของนานาชาติ ซึ่งมาจากมหาเอเชียเพื่อจะได้ร่วมกันในการสร้างวงไพบูลย์...³⁴

ประเด็นเรื่องการเข้าใจ จิตใจ/จิตวิญญาณของชาวญี่ปุ่นนั้นเป็นเป้าหมายสำคัญอย่างหนึ่งในการเผยแพร่วัฒนธรรมญี่ปุ่นในไทยตั้งแต่เมื่อครั้งตั้งสถานศึกษาวัฒนธรรมในปลายปี พ.ศ. 2481 แล้ว โดยได้ระบุอยู่ในส่วนของการเผยแพร่วัฒนธรรมญี่ปุ่น โดยกล่าวว่า “...จะต้องสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับประเทศญี่ปุ่น ตลอด

³³ สายชล สัตยานุรักษ์, “การสร้างอัตลักษณ์ไทยโดยหลวงวิจิตรวาทการ,” ใน ลิ้มโคตร เก้าอี้เฝ้าแผ่นดิน, บรรณาธิการโดย กาญจณี ละอองศรี, และ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ (กรุงเทพฯ : มติชน, 2544), น. 288-289.

³⁴ หจข, เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ กต.94.1.2.2/15 กระทรวงมหาเอเชียบูรพาญี่ปุ่น เชิญนักศึกษาไทยไปศึกษาวิชาในญี่ปุ่น (พ.ศ. 2486-2487).

จนจิตวิญญานของชาวญี่ปุ่นลงไปในการสอนภาษา...³⁵ ซึ่งการสอดแทรกจิตวิญญานของญี่ปุ่นลงไปในการสอนภาษาของสถานศึกษาวัฒนธรรมไทย-ญี่ปุ่นนั้น สอดคล้องกับแนวทางของ “Kyoain” ซึ่งเป็นองค์กรกลางที่มีหน้าที่ดูแลการสอนภาษาญี่ปุ่นในประเทศจีน ซึ่งญี่ปุ่นได้จัดตั้งขึ้นในช่วงเดียวกับสถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่นในไทยคือในราวเดือนธันวาคม พ.ศ. 2481³⁶

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการสร้างวัฒนธรรมเอเชียของญี่ปุ่นในไทยนั้น ได้ตั้งโจทย์ใหม่ให้กับรัฐบาลพิบูลสงครามในกิจการด้านวัฒนธรรมโดยเน้นความหมายของวัฒนธรรมไปที่เรื่องของศีลธรรม-จรรยา สำหรับการดำเนินงานที่ชี้ให้เห็นถึงจุดประสงค์เรื่องนี้ชัดที่สุดก็คือ บทความของ โปรเฟสเซอร์ ที. เบียวโด ผู้จัดการสถานศึกษาวัฒนธรรมไทย-ญี่ปุ่นซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในทางพุทธศาสนา 2 ชิ้น คือ “คำเสนอของฉันแก่พุทธศาสนาแห่งประเทศไทย” และ “สงครามกับพุทธศาสนา” ซึ่ง โปรเฟสเซอร์ ที. เบียวโดได้เขียนเป็นภาษาอังกฤษตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ Bangkok Times ในราวปลายปี พ.ศ. 2485 แต่บทความ “สงครามกับพุทธศาสนา” นั้นไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ตรวจข่าวของไทยให้ตีพิมพ์³⁷

สาระสังเขปของบทความ “คำเสนอของฉันแก่พุทธศาสนาแห่งประเทศไทย” เป็นการวิพากษ์วิจารณ์ “ข้อด้อย” ของพุทธศาสนาของไทย โดยเฉพาะในส่วนของพระวินัยและวัตรปฏิบัติของสงฆ์ไทย ซึ่งถึงแม้จะมีความพยายามในการรวมนิกายทั้ง 2 ของพุทธศาสนาของไทย คือ ธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย (ข้อแตกต่างระหว่างสงฆ์ทั้งสองนิกายนี้โดยมากแล้วอยู่ในส่วนของพระวินัยและวัตรปฏิบัติต่างๆ) ด้วยการออกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์พุทธศักราช 2484 ก็ตาม³⁸ แต่การปฏิบัติในด้านพิธีกรรมทางศาสนาของไทยนั้นก็ยังล้าสมัยอยู่มาก “...ไม่ต่างกับไสยศาสตร์ของอินเดียเมื่อ 25 ศตวรรษมาแล้ว...เป็นศาสตร์ที่คลุมเครือไม่น่าเลื่อม

³⁵ Hasegawa Tsuneo, “Nihon bunka kenkyujyo (1938) no nihongo kyoiku keikaku” (เค้าโครงการสอนภาษาญี่ปุ่นของสถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ): 8.

³⁶ Ibid: 1.

³⁷ หจข., เอกสารสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี สร.0201.10/140/กล่อง 6 เรื่องบทความเกี่ยวกับพุทธศาสนาของโปรเฟสเซอร์ ที. เบียวโด (พ.ศ. 2485).

³⁸ แร่กระตุ้นจากเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎรในปี พ.ศ. 2475 มีส่วนทำให้ยุวสงฆ์จำนวนหนึ่งรวมตัวกันเป็น “คณะปฏิรูปพุทธศาสนา” ทำการเคลื่อนไหวเพื่อปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ คุรุยาละเถียด ไดโน คนึงนิตย์ จันทบุตร, การเคลื่อนไหวของ ยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477-2484 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528).

ใสแก่สังคม...” โดยให้ความเห็นว่าอันที่จริงแล้วสงฆ์ไทยก็ได้เคร่งครัดตามพระวินัยบัญญัติมานานัก แต่ยังคงใช้สังฆมณฑลเป็นเครื่องกำบังตัวออกจากสังคม ซึ่งโปรเฟสเซอร์ ที. เบียวโด เสนอว่าสงฆ์ไทยควรจะออกมามีปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกและปรับตัวให้เข้ากับสังคมแบบใหม่ โดยออกมาแทนคุณประชาชนที่ให้การสนับสนุนพระศาสนา ซึ่งในสภาวะสงครามเช่นนี้ถึงแม้สงฆ์ไทยจะไม่สามารถกำดาบมันแนบผ้ากาสาหวัดสตรีเช่นเดียวกับสงฆ์มหานิกายของญี่ปุ่น แต่ก็สามารถออกเทศนาบำรุงขวัญทหารแนวหน้าได้ รวมทั้งคอยอบรมจรรยาตามสถานศึกษาต่างๆ

สำหรับบทความ “สงครามกับพุทธศาสนา” นั้นเป็นข้อเสนอในการปรับพุทธศาสนาของไทยให้เข้ากับสภาวะสงคราม โดย โปรเฟสเซอร์ ที. เบียวโด เสนอว่า แม้พุทธศาสนาหิยานของไทยนั้นเห็นว่าการฆ่าฟันเป็นบาปและสงครามคืออาชญากรรม แต่ในภาวะที่หลีกเลี่ยงสงครามไม่ได้อย่างสงครามระหว่างไทยและฝรั่งเศสที่เกิดขึ้นในต้นปี พ.ศ. 2484 ตลอดจนถึงสงครามมหาเอเชียบูรพาที่กำลังดำเนินอยู่ในขณะนั้น ก็ควรจะมีการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ โดยได้เสนอแนวทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายานของญี่ปุ่นที่เห็นว่า “...ว่าคนชั่วอุปการะคนดี...ทำลายสิ่งเล็กน้อยหรือผู้คนเล็กน้อยก็เป็นความคิดที่ดีอยู่เหมือนกันในเมื่อเราต้องการสิ่งที่ใหญ่กว่าหรือมีปริมาณมากกว่า...”³⁹ และการช่วยชาติรบศัตรูนั้นเป็นสิ่งที่ชอบธรรม

โปรเฟสเซอร์ ที. เบียวโด ยังได้ยกตัวอย่างความชอบธรรมของญี่ปุ่นในการทำสงครามกับจีนไว้ โดยกล่าวว่า สงครามจีน-ญี่ปุ่นในคราวนี้เป็นสงครามศาสนาเพื่อแสดงจิตวิญญาณของญี่ปุ่นอันมีพุทธศาสนาแบบมหายานเป็นแกนกลางเพื่อต่อต้านกับลัทธิคอมมิวนิสต์⁴⁰

สำหรับการทำสงครามมหาเอเชียบูรพา โปรเฟสเซอร์ ที. เบียวโด ได้อธิบายว่าเป็นการขับคนผิวขาวที่เอาแบบแผนคริสต์ศาสนามาใช้ฆ่าชาวเอเชีย จะตัดใจเหลือที่ชาวอังกฤษและอเมริกันนำล่ามชาวเอเชีย ฉะนั้นสงครามครั้งนี้จึงไม่เป็นการละเมิดพุทธวินัยว่าด้วยการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ซึ่งถ้าพูดตามหลักมหายานแล้ว

³⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน. ต้นฉบับภาษาอังกฤษของข้อความนี้คือ “...The Chino-Japanese conflict of this time is the holy war, for Japans, to exhibit Japanese Spirit, pursuing communism, the main constituents of Japanese Spirit is the Mahayana Buddhism. Communistic thoughts which stand on historical materialism is the enemy of doctrine for Japanese Buddhism which stand on spiritualism...”

“...ในการที่เราแนะนำหรือปรับความเข้าใจให้แก่ผู้มีทัศนคติผิด ถ้าเขาผู้นั้นไม่เห็นด้วยกับเรา การลงโทษฐานสั่งสอนก็เป็นสิ่งที่สมควรเพราะเรารักเขา สงครามคราวนี้เป็นสงครามแห่งศาสนาพุทธด้วย...”⁴¹

ปฏิกิริยาจากการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมในส่วนของความหมายด้านศีลธรรม-จรรยาของญี่ปุ่นนั้นยังสะท้อนอยู่ในความเห็นของนายบรรจง ชีพเพนสุข เลขาธิการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่มีต่อบทความเกี่ยวกับพุทธศาสนาของโปรเฟสเซอร์ ที. เบียวโด โดยได้เสนอแนะให้กรมโฆษณาการช่วยเผยแพร่บทความดังกล่าวเป็นภาษาไทยตามคำขออนุญาตของโปรเฟสเซอร์ ที. เบียวโด เพื่อให้ประชาชนตลอดจนภิกษุเริ่มรู้สึกตัวว่าญี่ปุ่นเริ่มรุกรานประเทศชาติและพุทธศาสนาของเราโดยเฉพาะ “...คนไทยเลื่อมใสพุทธศาสนาของเราอย่างเข้าเลื่อมใสนอยู่แล้ว แม้ญี่ปุ่นจะเผยแพร่ศาสนาของเขาซึ่งมีลัทธิขัดกับศาสนาของเราย่อมไม่เกิดผลต่อเขา แต่ควรระวังยุวชนชั้นหลังเท่านั้นซึ่งเราจำเป็นต้องอบรมฝังให้พุทธศาสนาของเราเข้าอยู่ในเลือดยุวชนเหล่านี้โดยรีบเร่ง...”⁴² และเมื่อมีการออกพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2483 ก็ได้เพิ่มส่วนที่ให้กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกาในข้อที่ 3 ว่า “ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการประพฤติตนอันเป็นทางนำมาซึ่งเกียรติของชาติและพุทธศาสนา” และข้อที่ 5 “การเจริญออกงามแห่งจิตใจและศีลธรรมของประชาชน” นอกจากนั้นรัฐบาลพิบูลสงครามยังได้ประกาศ “วีรธรรม” ของชาติเมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2487 ซึ่งเอาแนวคิด “บูชิโด” ของญี่ปุ่นมาเป็นต้นแบบอีกด้วย

สรุป

ปฏิสัมพันธ์ในทางวัฒนธรรมระหว่างไทยและญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพานั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาแนวคิดว่า

⁴¹ เรื่องเดียวกัน. ความเข้มข้นของนโยบายด้านศาสนาของญี่ปุ่นในพื้นที่ยึดครองแต่ละเขตนั้นแตกต่างกัน ดูเพิ่มเติมได้ใน Makoto Hara, “Religious Policy during the Japanese Military Administration in Indonesia” (ภาษาญี่ปุ่น), และ Takefumi Terada, “Christianity and the Japanese Occupation of the Philippines” (ภาษาญี่ปุ่น) in *The Journal of Sophia Asian Studies*, Institute of Asian Cultures, Sophia University, 19 (2001).

⁴² หจข., สำนักนายกรัฐมนตรี สร.0201.10/140/กล่อง 6 เรื่องบทความเกี่ยวกับพุทธศาสนาของโปรเฟสเซอร์ ที. เบียวโด (พ.ศ. 2485).

ด้วย “วัฒนธรรม” ที่มีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของ “เอกราช” ทำให้รัฐบาลพิบูลสงครามปรับเปลี่ยนการดำเนินนโยบายทางวัฒนธรรมให้เข้มข้นมากขึ้น เนื่องจากเป้าหมายของนโยบายด้านวัฒนธรรมของรัฐบาลญี่ปุ่นส่วนหนึ่งเพื่อสร้างวัฒนธรรมแห่งวงไพบูลย์ฯ ขึ้นมาใหม่ด้วยการใช้วัฒนธรรมญี่ปุ่นเป็นศูนย์กลาง ดังนั้นความพยายามในการเข้ามาดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่นในไทยจนถึงขั้นเข้ามาปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมไทยนั้นย่อมหมายถึงการสูญเสียเอกราชของไทยด้วย ดังนั้นเพื่อหลีกเลี่ยงภาวการณ์นี้ รัฐบาลพิบูลสงครามจึงได้พยายามรวบอำนาจในการจัดการด้านวัฒนธรรมเข้าสู่ศูนย์กลางให้มากที่สุด นอกเหนือจากเหตุผลในเรื่องการสร้างความมั่นคงให้กับรัฐบาลพิบูลสงคราม นอกจากนั้นเนื้อหาสำคัญของนโยบายด้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่นในไทยยังเน้นในเรื่องการปลูกฝัง “จิตวิญญาณ” ของญี่ปุ่น ซึ่งเท่ากับเป็นการตั้งโจทย์ให้กับรัฐบาลพิบูลสงครามต้องแก้ไขด้วยการเล่นตามเกม “วัฒนธรรม” ในความหมายด้านจิตใจ ศีลธรรมจรรยาไปด้วย

ภาคผนวก

ความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทสยี่ปุ่น

สมเด็จพระมหากษัตริแห่งประเทศไทย และ

สมเด็จพระจักรพดิแห่งยี่ปุ่น

มีพระราชประสงค์ที่จะทำความพยายาม ในอันจะเกื้อกูลการจันโลงวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออก และในเวลาเดียวกัน ยังความสัมพันธ์ทางไมตรีซึ่งมีอยู่โดยผาสุกระหว่างประเทศทั้งสอง ให้นั่นคงแข็งแรงยิ่งขึ้น โดยส่งเสริมความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศทั้งสองยิ่งขึ้นไป ด้วยต่างฝ่ายต่างเคารพปลักสนะประจำสภาพวัฒนธรรมแห่งประเทศของกันและกัน และร่วมมือกันโดยสนธิสนม

จึงได้ตกลงทำความตกลงทางวัฒนธรรมเพื่อการนั้น และได้แต่งตั้งผู้มีอำนาจเต็มของแต่ละฝ่าย กล่าวคือ :

ฝ่ายสมเด็จพระมหากษัตริแห่งประเทศไทย :

นายดิเรก ชัยนาม เอกอัครราชทูตพิเศษผู้มีอำนาจเต็มประจำพระราชสำนักแห่งพระจักรพดิยี่ปุ่น

ฝ่ายสมเด็จพระจักรพดิแห่งยี่ปุ่น :

มาซายุกิ ตานิ รัฐมนตรีว่าการกะชวงการต่างประเทศแห่งสมเด็จพระจักรพดิยี่ปุ่น

ผู้ซึ่งเมื่อได้ส่งหนังสือมอบอำนาจเต็มของแต่ละฝ่ายให้แก่กันและกัน และได้ตรวจเห็นว่าเปนไปตามแบบที่ดีและถูกต้องแล้ว ได้ทำความตกลงกันเปนข้อ ๆ ดังต่อไปนี้ :

ข้อ 1

อัครภาคิผู้ทำสัญญาจะได้ทำความพยายามในอันจะยังความรู้และความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างประเทศทั้งสองให้ซาบซึ้งยิ่งขึ้น โดยจัดให้รากถานแห่งความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศทั้งสองมั่นคงแข็งแรงและเพื่อการนี้ จะได้ร่วมมือกันโดยสนธิสนมยิ่งในแผนกการวัฒนธรรมทั้งปวง

ข้อ 2

อัครภาคิผู้ทำสัญญาจะได้จัดให้มีการประชุมทางวัฒนธรรมเปนครั้งคราว เพื่อกิปรายเกี่ยวกับการก้าวหน้าและการคลี่คลายแห่งวัฒนธรรมของประเทศทั้งสอง และได้ทำความพยายามในอันจะอำนวยความสะดวกให้แก่การประชุมที่จัดขึ้นเพื่อ

การดังกล่าว

ข้อ 3

อัคราธิผู้ทำสัญญาจะได้ทำความพยายามในอันจะจัดตั้ง บำรุงรักษาและ คลี่คลายสถานการณ์ซึ่งเกื้อกูลความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศทั้งสองให้เพิ่ม พูนยิ่งขึ้น และต่างฝ่ายจะได้อำนวยความสะดวกทุกทางที่สามารถจะทำได้เกี่ยวกับการ นั้น

สถานการณ์ที่กล่าวถึงในข้อข้างต้นนั้น จะได้รวมถึงองค์การวิทยาศาสตร์และ องค์การอื่นๆ ในทางวัฒนธรรม บันดิสถาน หอสมุด พิพิธภัณฑ์สถาน สถานการศึกษา และสถานการณ์สุขภาพสงเคราะห์

ข้อ 4

อัคราธิผู้ทำสัญญาแต่ละฝ่ายจะได้ให้ข้อคำนึงโดยเฉพาะแก่การจัดตั้ง บำรุง รักษาและคลี่คลายตำแหน่งศาสตราจารย์ในวิชาวัฒนธรรมของอีกฝ่ายหนึ่งในมหาวิทยาลัย แห่งประเทศของตน

อัคราธิผู้ทำสัญญาแต่ละฝ่ายจะได้ให้ข้อคำนึงโดยเฉพาะแก่การสอนภาษา ของอีกฝ่ายหนึ่งในสถานการณ์ศึกษาต่าง ๆ ที่เหมาะสมในประเทศของตน

อัคราธิผู้ทำสัญญาจะได้ให้ข้อคำนึงถึงโดยเฉพาะ แก่การแลกเปลี่ยนเป็น ครั้งคราว การส่งหรือเซ็นศาสตราจารย์บัณฑิต และผู้เชี่ยวชาญพิเศษ เพื่อแสดงปาถก ฎหรือคำบรรยายในเรื่องวัฒนธรรมของประเทศทั้งสอง

อัคราธิผู้ทำสัญญา ต่างฝ่ายจะได้อำนวยความสะดวกทุกทางที่สามารถจะ ทำได้ เพื่อการปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งวคสามวคข้างต้นนี้

ข้อ 5

ด้วยความตกลงพร้อมกัน อัคราธิผู้ทำสัญญาจะได้ทำการแลกเปลี่ยนเป็น ครั้งคราว และทำการส่งหรือเซ็นผู้ทำงานค้นคว้า นักศึกษา และนักเรียนเพื่อสีก สาววัฒนธรรมของประเทศทั้งสอง

อัคราธิผู้ทำสัญญาจะได้ทำความพยายามในอันจะแลกเปลี่ยนส่งหรือเซ็น นักศึกษาปฏิบัติและผู้เข้าศึกษาจะบวณวิชากำหนดภาคสั้น

อัคราธิผู้ทำสัญญา ต่างฝ่ายจะได้อำนวยความสะดวกทุกทางที่สามารถจะ ทำได้ เพื่อการปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งวคสองวคข้างต้น และจะได้ให้ข้อคำนึงแก่ การจัดตั้งทุนเล่าเรียน

อัคราธิผู้ทำสัญญา แต่ละฝ่ายจะได้อำนวยความสะดวกเช่นเดียวกัน แต่บัณฑิตและผู้เชี่ยวชาญพิเศษของอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งมาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมแห่งประเทศของตน

ข้อ 6

อัคราธิผู้ทำสัญญาจะได้ส่งเสริมกิจการของนักประพันธ์ศิลปินและนักศาสนา ซึ่งจะพิจารณาเห็นว่าเป็นการเกื้อกูลความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศทั้งสองให้มั่นคงแข็งแรง และจะได้ทำความพยายามในอันจะแลกเปลี่ยน ส่ง หรือเชิญบุคคลดังกล่าว

อัคราธิผู้ทำสัญญาจะได้ส่งเสริม การแสดงบทละครคอน การฟ้อนรำและดนตรี ซึ่งจะพิจารณาเห็นว่าเป็นการเกื้อกูลความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศทั้งสองให้มั่นคงแข็งแรง และจะได้ทำความพยายามในอันจะแลกเปลี่ยน ส่ง หรือเชิญบุคคลและคณะบุคคลที่ประกอบการแสดงนั้น ๆ

ข้อ 7

อัคราธิผู้ทำสัญญาแต่ละฝ่ายจะได้ทำความพยายามในอันจะจัดส่งสิ่งซึ่งจะกล่าวต่อไปให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งเป็นจำนวนมากและบ่อยครั้งที่สุดเท่าที่สามารถจะทำได้ คือ สารโคสนา ภาพยนตร์ กระจุกฉายภาพรูปถ่าย แผ่นเสียง และบทดนตรีแห่งประเทศของตน ซึ่งจะพิจารณาเห็นว่าเป็นการเกื้อกูลให้ความรู้และความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างประเทศทั้งสองซึ่งยิ่งขึ้น และอีกฝ่ายหนึ่งจะได้ให้ข้อคำนึงเป็นพิเศษแก่การเก็บรักษา แจกจ่าย นำออกแสดง และแสดงพิพิธภัณฑ เพื่อสิ่งเหล่านั้นจะได้ใช้ประโยชน์ให้ประสิทธิผลในประเทศของตน

อัคราธิผู้ทำสัญญาจะได้แลกเปลี่ยนบัญชีสารโคสนา และศิลปกรรมของประเทศแต่ละฝ่าย ซึ่งจะพิจารณาเห็นว่ามีความสมควรที่จะเข้ามาในประเทศของอีกฝ่ายหนึ่ง และจะได้ทำความพยายามในอันจะนำเข้า และเผยแพร่สิ่งเหล่านั้นโดยทางที่เหมาะสม

อัคราธิผู้ทำสัญญาจะได้ทำความพยายามในอันจะเสนอความเอื้อเฟื้อและอำนวยความสะดวกช่วยเหลือที่จำเป็นในการแปลและถอดแบบสารโคสนาและศิลปกรรมที่กล่าวข้างต้น

อัคราธิผู้ทำสัญญาแต่ละฝ่ายจะได้ทำความพยายาม ในอันจะเพิ่มพูนการรวบรวมสมุดและพิพิธภัณฑเกี่ยวกับอีกฝ่ายหนึ่ง ไว้ในหอสมุดและพิพิธภัณฑสถานในประเทศของตน และจะได้อำนวยความสะดวกทุกทางที่สามารถจะทำได้ แก่คนชาติของอีกฝ่ายหนึ่ง เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากสถานการเหล่านั้น

ข้อ 8

อัคราภิผู้ทำสัญญา จะได้จัดให้มีการแสดงพิพิธภัณฑ์เป็นครั้งคราว เพื่อให้ความรู้และความเข้าใจซึ่งกันและกันซาบซึ้งยิ่งขึ้นในทางวิทยาศาสตร์ วิจิตรศิลป์ และอุตสาหกรรมศิลปแห่งประเทศทั้งสอง และจะได้ทำความพยายามในอันจะเสนอความเอื้อเฟื้อ และอำนวยความสะดวกช่วยเหลือที่จำเป็นในการจัดให้มีการแสดงพิพิธภัณฑ์เพื่อประโยชน์ที่กล่าวแล้ว

ข้อ 9

อัคราภิผู้ทำสัญญาแต่ละฝ่าย จะได้ให้ห้องค้การวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศของตน กระจายเสียงเป็นครั้งคราวไปยังอีกฝ่ายหนึ่ง และจะได้ให้ห้องค้การเหล่านั้น ถ่ายทอดการกระจายเสียงเป็นครั้งคราวจากอีกฝ่ายหนึ่ง

อัคราภิผู้ทำสัญญาแต่ละฝ่ายจะได้ให้ห้องค้การวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศของตน กระจายเสียงปาถกถา บทละคร ดนตรี ฯลฯ เกี่ยวกับวัฒนธรรมของอีกฝ่ายหนึ่งเป็นครั้งคราว

ข้อ 10

อัคราภิผู้ทำสัญญาจะได้ทำความพยายาม ในอันจะแลกเปลี่ยน ส่ง หรือ เชินคนะยุวชนและนักกริทาและชุดนักกีฬา เพื่อให้การติดต่อกันฉันมิตรระหว่างคนชาติแห่งประเทศทั้งสองมั่นคงแข็งแรง

อัคราภิผู้ทำสัญญาจะได้ทำความพยายาม ในอันจะแลกเปลี่ยน ส่ง หรือ เชินคนะนักท่องเทียว และคนะเดินทางเพื่อการสิกสา ทั้งนี้เพื่อให้ความรู้และความเข้าใจซึ่งกันและกันแห่งประเทศทั้งสองซาบซึ้งยิ่งขึ้น

อัคราภิผู้ทำสัญญา ต่างฝ่ายจะได้อำนวยความสะดวกทุกทางที่สามารถจะทำได้ เพื่อการปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งวัคสองข้างต้นนี้

ข้อ 11

อัคราภิผู้ทำสัญญาจะได้ทำความพยายาม ในอันจะจัดตั้งสถานวัธนธัมขึ้น ในนครหลวงของกันและกันเพื่อเกื้อกูลความสัมพันธ์ทางวัธนธัมระหว่างประเทศทั้งสองให้มั่นคงแข็งแรง และต่างฝ่ายจะได้อำนวยความสะดวกทุกทางที่สามารถจะทำได้ ให้แก่กิจการแห่งสถานวัธนธัมที่กล่าวแล้ว

ข้อ 12

อัครภาคีผู้ทำสัญญาจะได้จัดตั้งคณะกรรมการร่วมมือทางวัฒนธรรมขึ้น ในกรุงเทพฯ และโตเกียว แล้วแต่กรณีเพื่อทำการติดต่อระหว่างประเทศทั้งสอง เกี่ยวกับการปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งความตกลงนี้ เจ้าหน้าที่การทูตแห่งอัครภาคีผู้ทำสัญญา จะได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดองค์การและการดำเนินงานและคณะกรรมการนั้น ด้วยความตกลงพร้อมกัน

ข้อ 13

เจ้าหน้าที่การทูตแห่งอัครภาคีผู้ทำสัญญาจะได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งความตกลงนี้ ด้วยความตกลงพร้อมกัน

ข้อ 14

ความตกลงนี้จะได้รับสัตยาบันและสัตยาบันทั้งสองฝ่ายจะได้แลกเปลี่ยนกัน ในกรุงเทพฯ โดยเร็วที่สุดที่จะเป็นไปได้

ความตกลงนี้จะเริ่มใช้ในวันแลกเปลี่ยนสัตยาบัน และให้คงใช้หยาบเป็นเวลาสิบปีนับแต่วันที่แลกเปลี่ยนนั้น ในกรณีที่อัครภาคีผู้ทำสัญญาฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมิได้บอกกล่าวแก่อีกฝ่ายหนึ่ง หนึ่งปีก่อนสิ้นกำหนดสิบปีดังกล่าวแล้วถึงเจตนาของตนที่จะเลิกความตกลงนี้ ก็ให้คงใช้หยาบต่อไปจนกว่าจะสิ้นกำหนดหนึ่งปี นับแต่วันที่อัครภาคีผู้ทำสัญญาฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะได้บอกกล่าวเช่นนั้น⁴³

⁴³ พชร สีโรต, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นจากสนธิสัญญาและข้อตกลงในรอบ 100 ปี (กรุงเทพฯ : Academic Development Services International , 1996), น. 335-338. สังกัดตามต้นฉบับ

วัฒนธรรมญี่ปุ่น

日本

日泰文化研究所

สถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่น-ไทย

ราคา ๑.๒๐ บาท

ปกหน้าหนังสือ สถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่น-ไทย, วัฒนธรรมญี่ปุ่น (พระนคร: โรงพิมพ์
พระจันทร์, 2484). ราคาปก 1.20 บาท ซึ่งแปลมาจาก Japan Her Cultural Developes ของ ริวอิชิ คะยิ แห่ง
สถานศึกษาส่งเสริมวัฒนธรรมระหว่างชาติ ณ กรุงโตเกียว ซึ่งตีพิมพ์ที่กรุงโตเกียวในปี พ.ศ. 2482 โดย
ฉบับแปลเป็นภาษาไทยนี้มุ่ง "แจกจ่ายแก่บรรดาพ่อค้า ข้าราชการ และองกรณ์ต่าง ๆ หรือคหบดีซึ่งมีความ
สนใจในการเกี่ยวข้องกับประเทศญี่ปุ่น" [จาก "คำนำ"].

Japan

FOR PARTICULARS APPLY TO OUR INFORMATION OFFICE

BANGKOK

M 5-2 KASSEM ROAD

TUM BON, KLONG TAYE

BOARD OF TOURIST INDUSTRY

JAPANESE GOVERNMENT RAILWAYS

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ อำเภอจันทร์ พระนคร นายสนั่น บุณยศิริพันธ์ เจ้าของและผู้จัดการโฆษณา *ladde*

ปกหลังหนังสือ สถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่น-ไทย, วัฒนธรรมญี่ปุ่น (พระนคร: โรงพิมพ์
พระจันทร์, 2484).

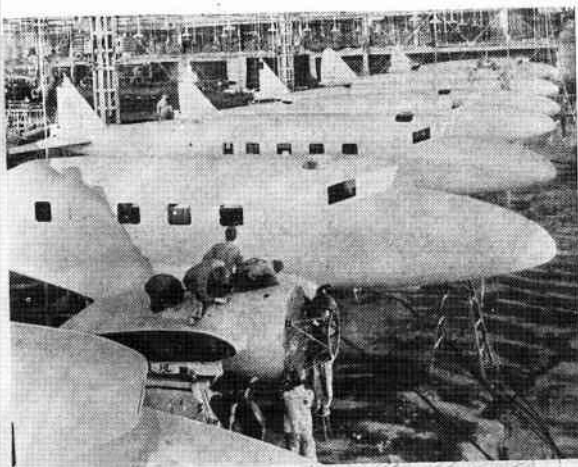
รายนามหนังสือที่มีจำหน่าย ณ สถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่น-ไทย

ผู้เรียบเรียง	ชื่อหนังสือ	เดือนปีที่ออก	ราคา
๑. เอส. มิกิ	ดนตรีไทย-ญี่ปุ่น	กันยายน ๘๓	.๕๐ บาท เด่ม ๒
๒. เอส. มิกิ	คู่มือสอนภาษาญี่ปุ่น	พฤษภาคม ๘๓	๓.๐๐ บาท เด่ม ๓
๓. สถานศึกษาวัฒนธรรม ญี่ปุ่น-ไทย	ญี่ปุ่น	ธันวาคม ๘๓	.๖๐ บาท เด่ม ๓
๔. เอส. มิกิ	คำกริยาเครื่องภาชนะต่าง ๆ	มกราคม ๘๔	๓.๐๐ บาท เด่ม ๕
๕. โปร. ที. เบียวโด โปร. เค. ทากะเอมิ	พระพุทธศาสนากับคนญี่ปุ่น	เมษายน ๘๔	.๘๐ บาท เด่ม ๗
๖. เอส. ไค. เซกิ โปร. ที. เบียวโด	พระพุทธศาสนาทางปรัชญา กับความคิดของคนญี่ปุ่น (ภาษาไทย-อังกฤษ)	มีนาคม ๘๔ (หมดแล้ว)	.๖๐ บาท เด่ม ๖
๗. ไว. ชิอิริ	ความเจริญของไฟฟ้าแห่งประเทศไทย	พฤศจิกายน ๘๔	.๖๐ บาท เด่ม ๘
๘. อาร์. คะบิ	วัฒนธรรมของญี่ปุ่น	ธันวาคม ๘๔	๓.๐๐ บาท เด่ม ๓๐
๙. ทากาโม โดกุโรซาวา	รายงานตรวจสอบเครื่องดนตรีของไทย	มกราคม ๘๕	๒.๐๐ บาท เด่ม ๔
๑๐. โปร. ที. เบียวโด	พุทธศาสนาของญี่ปุ่น	กรกฎาคม ๘๕	.๖๐ บาท เด่ม ๗

ผู้ที่ต้องการโปรดติดต่อได้ที่สถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่น-ไทย

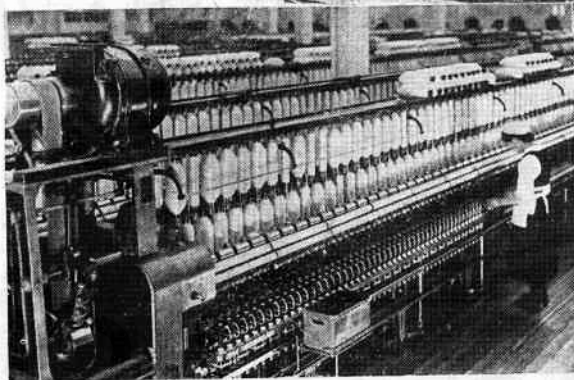
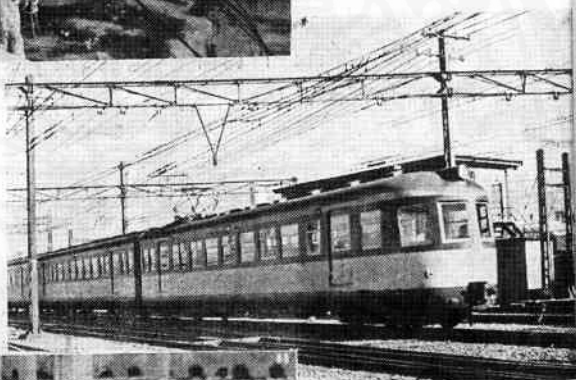
ทำร้ายวังหลวง โทร. ๒๓๕๔๕

รายชื่อหนังสือเกี่ยวกับญี่ปุ่นที่มีจำหน่ายที่สถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่น-ไทย ที่ทำช้าง วังหลวง
[ที่มา สถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่น-ไทย, วัฒนธรรมญี่ปุ่น (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2484), น. (97).]

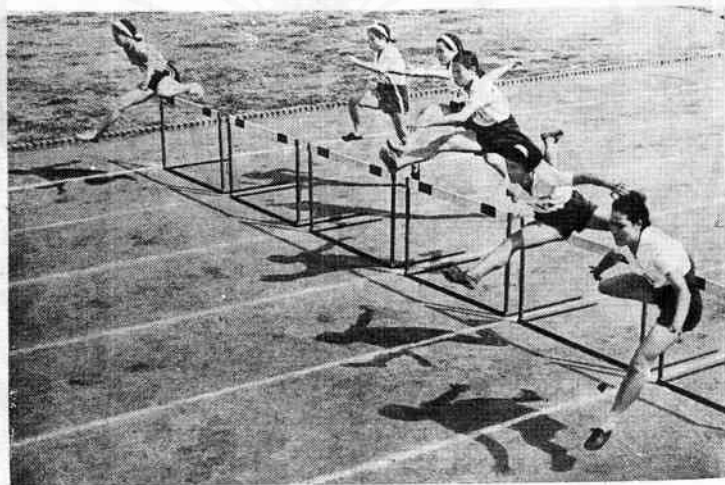
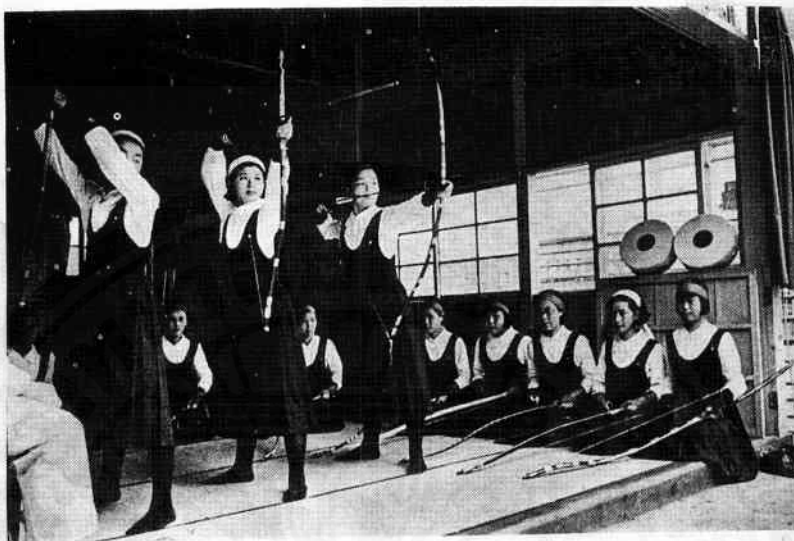
ภายใน
โรงงานสร้างเครื่องบิน

รถยนต์รางด่วน
สำหรับเดินทาง
ติดต่อตามหัวเมืองต่าง ๆ

ภายใน
โรงงานปั่นด้ายสำหรับทอผ้า

ตัวอย่างรูปภาพที่ตีพิมพ์ในหนังสือ วัฒนธรรมญี่ปุ่น [ที่มา: สถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่น-ไทย, วัฒนธรรมญี่ปุ่น (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2484)].

(บน) การฝึกซ้อมยิงธนูของเหล่านักเรียนสตรี

(ล่าง) การแข่งขันกีฬาสตรี

ตัวอย่างรูปภาพที่ตีพิมพ์ในหนังสือ วัฒนธรรมญี่ปุ่น [ที่มา: สถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่น-ไทย, วัฒนธรรมญี่ปุ่น (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2484)].

見会初のと理総国イタンブ°ヒ°

昭和十八年二月十日

นายพลอาเคโตะ นากามูระ เช้าพบจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ที่ทำเนียบสามัคคี
ชัยเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2486.

Nipponese : Do you like our "No" ?

Siamese : No, I prefer your "Kabuki".

ภาพการ์ตูนซึ่งแสดงถึงความเข้าใจวัฒนธรรมญี่ปุ่นอย่างลึกซึ้ง โดยชาวสยามสามารถเข้าใจความแตกต่างและแสดงออกซึ่งความซาบซึ้งระหว่างละครโนและละครคาบูกิ [ที่มา: Siam Chronicle (April 4, 1987): 26.]

Pictures showing some of the activities of the Japanese Cultural Mission during their sojourn in Bangkok.

ภาพข่าวการเยี่ยมชม-ศึกษาวัฒนธรรมไทย ของ The Japanese Cultural Mission [ที่มา: Siam Chronicle (April 4, 1987): 26.].